

GERMANICII ȘI ROMA. NOI ABORDĂRI ISTORIOGRAFICE¹

Nelu Zugravu

Raporturile dintre lumea germanică și lumea romană au o vechime istoriografică respectabilă. Problematika lor, cantonată cândva în domeniul exclusiv al confruntării dintre cele două civilizații, s-a adâncit continuu, unghiurile investigative s-au diversificat iar interpretarea s-a nuanțat neîntrerupt. Modul de abordare tradițional, asimetric ca perspectivă și conținut, întrucât privește fenomenul doar dinspre germanici spre Imperiu și urmărește în mod deosebit ideea rolului dizolvant jucat de barbari în epilogul lumii antice, a avut și are încă numeroși susținători, printre care pot fi amintiți André Piganiol, A. Graf Schenk von Stauffenberg, Ernest Stein, Ludwig Schmidt, Wilhelm Enßlin, Eugen Ewig, Karl Hauck, Heinz Löwe, Johannes Straub, Karl Friedrich Stroheker ș.a.². Din anii 60 ai veacului trecut, în diferite medii istoriografice (austriac, german, francez, italian, britanic, canadian, american), s-a afirmat o nouă generație de cercetători, care, pe fondul mai general al înnoirii studiilor dedicate Antichității târzii³, a deplasat accentul dinspre analiza stării de tensiune (latentă sau vizibilă) dintre germanici și romani pe ideea reconcilierii dintre aceștia, pe interacțiunea, bazată pe mecanismele aculturației, dintre cele două civilizații – în sfârșit, pe principiile care, favorizând osmoza dintre cele două lumi, au finalizat cel mai important proces al integrării romano-barbare, anume emergența popoarelor postantice. Acest demers novator a îmbrăcat forme instituționalizate, concretizate în catedre și cursuri universitare, proiecte de cercetare, reuniuni științifice, volume tematice, revuistică de specialitate ș.a. Vom oferi câteva exemple.

Revista *Romanobarbarica*. Începând din anul 1976, la Roma, a început să fie editată o revistă intitulată semnificativ *Romanobarbarica. Contributi alla studio dei rapporti culturali tra mondo latino e mondo barbarico*, din care până în 2002 văzuseră lumina tiparului 17 tomuri. Ea apare sub coordonarea unuia dintre cei mai mari specialiști în ceea ce istoriografia peninsulară numește „etă romanobarbarica” (perioada cuprinsă între secolele V-VIII din istoria Europei occidentale), respectiv Bruno Luiselli, profesor de literatură latină la Universitatea „La Sapienza” și docent la Istitutu patristico „Augustinianum” din Roma. Titlul anuarului e unul programatic; el

¹ În acest text, în afara abrevierilor inventariate în *L'Année Philologique*, am utilizat următoarele prescurtări: *SP* – *Stratum plus*, Sankt-Peterburg-Chișinău-Odessa; *ArhMold* – *Arheologia Moldovei*, Iași. Privitor la problematica discutată, n-am făcut referire la contribuțiile românești decât în mod excepțional.

² Cf. E. Chrysos, **Conclusion: de foederatis iterum, în Kingdoms of the Empire. The Integration of Barbarians in Late Antiquity**, edited by W. Pohl, Leiden-New York-Köln, 1997, p. 185-186.

³ Vezi A. Rouselle, **Jeunesse de l'Antiquité tardive. Les leçons de Peter Brown**, în *AÉSC*, 40, 1985, p. 521-528; N. Zugravu, **Antichitatea târzie**, traduceri inedite din latină și greacă de C. Tămăuceanu și M. Paraschiv, Iași, 2005, p. 10-13, cu bibliografie.

dă seama de o întregă orientare epistemologică, preocupată de surpinderea articulațiilor care au jalonat sinteza romano-barbară. De altfel, în numeroase centre universitare din spațiul italian (Roma, Bari, Siena, Udine, Torino, Macerata ș.a.), au fost promovate direcții de cercetare, au fost create forme de pregătire didactică și au fost organizate reuniuni științifice⁴ axate pe studiul aspectelor culturale, instituționale și spirituale (limbă, literatură, circulația cărților, structuri urbane, evanghelizare etc.) ale perioadei romano-barbare și pe cel al mecanismelor care au facilitat simbioza de valori de tradiție greco-romană cu cele de sorginte evanghelică și barbară. Rezultatele s-au materializat în numeroase contribuții⁵, dintre care un loc aparte ocupă cele apărute la Editura Herder din Roma sub egida unei colecții intitulate la fel de semnificativ *Biblioteca di cultura romanobarbarica* (BROBA). În cadrul ei au fost editate importante surse ale „limbii și literaturii romano-barbare”⁶ și au fost publicate valoroase exegeze privitoare la perioada istorică amintită⁷.

Revenind la primul număr al revistei *Romanobarbarica*, să menționăm faptul că între copertile lui se găsea, printre altele, un interesant studiu semnat de Barbara și Piergiuseppe Scardigli, intitulat **I rapporti fra Goti e Romani nel III e IV secolo** (p. 261-295), în care erau analizate, în complexitatea lor (factori, forme, specific, consecințe etc.), „nașterea și dezvoltarea” raporturilor romano-germanice – temă care a devenit în ultimele decenii o prioritate a istoriografiei occidentale. Într-adevăr, la sfârșitul anilor 80, Deutsche Forschungsgemeinschaft (Consiliul Cercetării Germanice) a inițiat o aplicație majoră intitulată **Kelten, Germanen, Römer im Mittelgebirgsraum zwischen Luxemburg und Thüringen. Archöologische und naturwissenschaftliche Foscungen zum Kulturwandel unter der Einwirkung Roms in den Jahrhunderten und Christi Geburt** din cadrul căreia făcea parte și „proiectul romanizarea”. Acesta își propunea studierea romanizării spațiului germanic din perspectiva aculturației; cercetarea a fost finalizată prin editarea unui volum de studii intitulat **Roman Germany. Studies in Cultural Interaction**, edited by J.D. Creighton

⁴ Un exemplu în acest sens îl constituie ciclul de cursuri organizat la Monte Sant’Angelo între 6-11 octombrie 2003 de Dipartimento di Studi Classici e Cristiani de la Università degli Studi di Bari sub titlul **Trasformazioni istituzionali e culturali in età tardoantica e romanobarbarica**.

⁵ Am aminti aici volumul cuprinzând actele unui congres desfășurat la Benevento (Italia), intitulat **Società multiculturali nei secoli V-IX: scontri, convivenza, integrazione nel Mediterraneo occidentale: atti delle 7. Giornate di studio sull’età romanobarbarica, Benevento, 31 maggio-2 giugno 1999**, a cura di M. Rotili, Napoli, 2001.

⁶ **Origo gentis Longobardorum**, introduzione, testo critico, commento e cura di A. Bracciotti, Roma, 1998 (BRORA 2); Martini Bracarenis, **Pro castigatione rusticorum**, introduzione, testo critico, traduzione e cura di G. Lopez, Roma, 1998 (BROBA 3); **Il Liber epistolarum della cancelleria austriaca (sec. V-VI)**, a cura di E. Malaspina, Roma, 2001 (BRORA 4); Magno Felice Ennodio, **Panegirico del clementissimo re Teodorico, I**, a cura di S. Rota, Roma, 2002 (BROBA 6).

⁷ **Le isole britanniche e Roma in età romanobarbarica**, a cura di A.M. Luiselli Fadda e É.Ó. Carragáin, Roma, 1998 (BRORA 1); **Evangelizzazione dell’Occidente del terzo all’ottavo secolo. Lingua e linguaggi. Dibattito teologico**. Saggi raccolti ed editi da I. Mazzini e L. Bacci, Roma, 2001 (BRORA 5).

and R.J.A. Wilson, Portsmouth, 1999 (*Journal of Roman Archaeology*. Supplementary series 32). Dintre contribuțiile incluse în această lucrare colectivă, se remarcă studiul Angelikei Wigg, **Confrontation and interaction: Celts, Germans and Roman in the Central German Highlands** (p. 35-53), care analizează elementele ce au contribuit la romanizarea teritoriului din dreapta Rinului (extraimperial) cuprins între Rhin (N) – Werra (E) – Main (S) și Lahn (N) – așadar o arie măsurând aprox. 200 km x 150 km. De altfel, **romanizarea spațiului germanic extra fines** se bucură de un interes deosebit în istoriografia europeană, autoarea tocmai amintită aducând contribuții semnificative în domeniu⁸. În egală măsură, studiile lui Colin M. Wells⁹, W. Groenman-van Waateringe¹⁰, Aleksander Bursche¹¹, Jerzy Kolendo¹², Jerzy Wielowiejski¹³, Jaroslav Tejral¹⁴, K. Kuzmová¹⁵, T. Kolník¹⁶ ș.a.¹⁷ au confirmat o idee surprinsă încă din

⁸ **Im Schatten des Wetteraulimes. Neueste Forschungen im Lahntal**, în **Roman Frontier Studies 1995. Proceedings of the XVIth International Congress of Roman Frontier Studies**, edited by W. Groenman-van Waateringe, B.L. van Beek, W.J.H. Willems, S.L. Wynia, Oxford, 1997, p. 217-223.

⁹ **The impact of the Augustan Campaigns on Germany**, în **Assimilation et résistance à la culture gréco-romaine dans le monde ancien. Travaux du VIe Congrès International d'Etudes Classiques (Madrid, Septembre 1974)**, réunis et présentés par D.M. Pippidi, București-Paris, 1976, p. 421-431.

¹⁰ **Changes in the agrarian economy from the Iron Age to the Early Medieval period in continental NW Europe. A summary**, în **Actes du XIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, Bratislava, 1-7 September 1991**, 3, Bratislava, 1993, p. 360-363.

¹¹ **Later Roman barbarian contacts in central Europe. Spätromische Münzfunde aus Mitteleuropa. Ein Beitrag zur Geschichte der Beziehungen zwischen Rom und dem Barbaricum im 3. und 4. Jh. n. Chr.**, Berlin, 1996.

¹² **Les influences de Rome sur les peuples de l'Europe centrale loin des frontières de l'Empire**, în *Klio*, 63, 1981, 2, p. 453-472; idem, **Eksport niewolników pochodzących z Europy barbarzyńskiej na teren Cesarstwa Rzymskiego**, în *Światowit*, N. S., 2 (43), 2000, B, p. 112-127.

¹³ **Die Frage der Annahme von römischen Trinkgelage-Gebräuchen bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas und Osteuropas**, în **Actes du XIIe Congrès...**, p. 371-379.

¹⁴ **The Roman military impact and the natives north of middle Danube during the 1st centuries A.D.**, în **Roman Frontier Studies 1995...**, p. 531-536; idem, **Die römischen Militäraktionen und Romanisierungsprozesse im Vorfeld der norisch-pannonischen Donaugrenze im Spiegel des neuen archäologischen Befundes**, în **Novae and the Romans on Rhine, Danube, Black Sea and beyond the frontiers on the Empire. Conference Wykno, Poland, 18-22. November 1995**, Hrsg. P. Dyczek, Warszawa, 1998, p. 135-170.

¹⁵ **Die Verbreitung der Sigillaten im Vorfeld des Nordpannonischen Limes und Ihre sozial-ökonomischen Aspekte**, în **Roman Frontier Studies 1995...**, p. 237-239.

¹⁶ **Sulla questione dei contatti commerciali tra il Barbaricum mediodanubiano e l'Italia settentrionale nel I sec. d.C.**, în **Lungo la via dell'Ambr. Apporti altoadiatici alla romanizzazione dei territori del Medio Danubio (1 sec. a.C. - 1 sec. d.C.)**. Atti del Convegno di Studio (Udine-Aquileia 16-17 settembre 1994), a cura di M. Buora, Udine, 1996, p. 281-294; idem, **Świat antyczny i barbarzyńcy. Teksty, zabytki, refleksja nad przeszłością**, I-II, Warszawa, 1998.

¹⁷ P. Donat, **Zum römischen Einfluß auf das Siedlungswesen der Germanen im 1. bis 5. Jh. u. Z.**, în *Klio*, 70, 1988, 2, p. 486-493; S. Berke, **Zum Export mittelgallischer und früher**

Antichitate de Tacitus prin dihotomia făcută între germanici „*proximi ripae*” și germanici „*interiores (ulteriores)*”¹⁸, anume existența în Europa transrhenană și transdanubiană a unor zone de romanizare gradată, cele mai puternic marcate de fenomenul aculturației fiind situate la nordul Rinului și al Dunării Superioare și Mijlocii. Un alt proiect științific recent, la fel de interesant, inițiat, de asemenea, de Deutsche Forschungsgemeinschaft și coordonat de Römisch-Germanische Kommission din Frankfurt a.M. având ca obiectiv inventarierea tuturor descoperirilor romane ajunse pe diferite căi (comerț, daruri diplomatice, raiduri de jaf etc.) în *Germania Magna* și în alte teritorii de migrație germanică – ***Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum*** –, materializat deja în valoroase *corpora* întocmite în Germania¹⁹, Cehia, Slovacia²⁰, Polonia²¹ și România²², vine să întrească imaginea asupra penetrației diferențiate a romanismului în mediul barbar. Complementar, seria de simpozioane organizate de Institut für Ur- und

Rheinzaberner *Terra Sigillata* in das *Barbaricum* nördlich der mittleren Donau, în *MBAH*, 7, 1988, 1, p. 46-61; J. Kunow, *Kontakströme zwischen dem Imperium Romanum und der Germania libera*, în *MBAH*, 8, 1989, 1, p. 56-72; H. Kalex, *Überlegungen zu den Wirtschaftsbeziehungen zwischen römischer Provinz und Barbaricum an der mittleren Donau*, în *Klio*, 71, 1989, 1, p. 146-157; R. Wolters, *Zum Waren- und Dienstleistungsaustausch zwischen dem Römischen Reich und dem Freien Germanien in der Zeit der Prinzipats. Eine Bestandsaufnahme (I)*, în *MBAH*, 9, 1990, 1, p. 14-44; **(II)**, în *MBAH*, 10, 1991, 1, p. 78-132; K. Pieta, *Römischer Import der Spätlatènezeit in der Slowakei*, în *AArchSlov*, 47, 1996, p. 183-195; U. Lund Hansen, *South Scandinavia – Limes – the Roman provinces. Problems in 3rd century Europe*, în *Acta ad Archaeologicum et Atrium Historiam Pertinentia*, Institutum Romanum Norvegiae, Roma, 9, 1997, p. 185-208; E. Krekovič, *The Structure of Roman Import in Slovakia*, în *Roman Frontier Studies 1995...*, p. 233-236; T.M. Lucchelli, *Riflessi della politica di Roma nel Barbaricum: i denari romani oltre la frontiera delle’Impero*, în *RIN*, 99, 1998, p. 213-238; V. Koulakov, *Les contacts entre la côte sud de la Baltique et Rome à l’époque de Néron*, în *Les sites archéologiques en Crimée et au Caucase durant l’Antiquité tardive et le Haut Moyen-Age*, textes réunies et présentés par M. Kazanski et V. Soupault, Leiden-Boston-Köln, 2000, p. 29-35; B. Kontny, *Römische Militaria aus der jüngeren römischen Kaiserzeit in Norwegen – „Export” römischer negotiatores oder „Import” germanischer principes?*, în *MBAH*, 19, 2000, 2, p. 40-61.

¹⁸ Tac., *Germ.*, V, 3; XV, 2; XVII, 1; XXIII.

¹⁹ *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum*, Deutschland, Bonn, 1, *Brandenburg und Berlin* (1994); 2, *Freistaat Sachsen* (1995); 3, *Mecklenburg-Vorpommern* (1998); 4, *Bremen und Niedersachsen* (2002); 5, *Hamburg und Schleswig-Holstein* (2004).

²⁰ E. Droberjar, *Terra Sigillata in Mähren. Funde aus germanischen Lokaltäten*, Brno, 1991; K. Kuzmová, *Terra Sigillata im Vorfeld des Nordpannonischen Limes (Südwestslowakei)*, Nitra, 1997.

²¹ P. Kaczanowski, *Importy broni rzymskiej na obszarze europejskiego Barbaricum*, Kraków, 1992; L. Tyszler, *Terra sigillata z cimentarzyska culture przeworskiej w Konopnicy, województwo sieradzkie*, în *Folia Archaeologica*, Łódź, 21, 1997, p. 71-112.

²² I. Ioniță, *Römische Einflüsse im Verbreitungsgebiet der Sântana de Mureș-Černjachov-Kultur*, în *ArchMold*, 17, 1994, p. 109-116.

Frühgeschichte al Universității din Viena sub genericul *Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauebiet* a evidențiat noi aspecte ale complexelor raporturi dintre Imperiu și neamurile germanice în intervalul anterior așezării celor din urmă pe solul imperial²³.

Cercetările arheologice, în special cele de pe *limes*-ul britanic, germanic, raetic, panonic, dar și din spațiul barbar (Rusia, Ucraina, Polonia, România, Moldova) au adus noi contribuții privitoare la geneza, cronologia și conținutul culturilor din aria de etnogeneză și migrație germanică sau referitoare la osmoza romano-barbară. Unele dintre rezultatele investigațiilor de teren au fost reunite între copertile unor valoroase volume apărute în cadrul a două proiecte științifice ambițioase, respectiv *Peregrinatio Gothica. Geschichte und Archäologie der Wanderungen und Ethnogenesen der gotischen Gentes. Einiger Anteil: die Geschichte der gotische Gentes*, derulat sub coordonarea lui Andreas Schwarcz de la Institut für Österreichische Geschichtsforschung din Viena²⁴, și *Studia Gothica*, gestionat de Catedra de arheologie de la Universitatea Marie-Curie Skłodowska din Lublin²⁵. Un suflu înnoitor, mai ales din punct de vedere metodologic, deși nu lipsit de divergențe notabile în interpretarea artefactelor, au adus, de exemplu, contribuțiile lui Joachim Werner²⁶, Volker Bierbrauer²⁷, Rolf Hachmann²⁸, Horst Wolfgang

²³ Până în 2004 se desfășuraseră 17 ediții ale acestor simpozioane, actele fiind publicate în mai multe volume; au fost consultate de noi *Markomannenkriege – Ursache und Wirkungen. VI. Internationales Symposium „Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauebiet”*, Wien 23.-26. November 1993, Hrsg. H. Friesinger, J. Tejral, A. Stuppner, Brno, 1994; *Kelten, Germanen, Römer im Mitteldonauebiet. Vom Ausklang der Latène-Zivilisation bis zum 2. Jahrhundert. 7. Internat. Symposium „Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauebiet”*, Malé Vozokany, 13.–16. Dezember 1994, Hrsg. K. Pieta, J. Rajtár, J. Tejral, Brno-Nitra, 1995; *Germanen beiderseits des spätantiken Limes. Materialien des 10. Internationalen Symposiums „Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauebiet”*, Xanten vom 2.–6. Dezember 1997, Hrsg. Th. Fischer, G. Precht, J. Tejral, Köln-Brno, 1999; *Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauebiet. Materialien des XI. Internat. Symposiums „Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauebiet”*. Kravsko, 1998, Hrsg. J. Tejral, Brno, 2002.

²⁴ Cunoaștem următoarele volume din *Peregrinatio Gothica*: I, Łódź, 1986; II, Łódź, 1989; III, Oslo, 1992; V, Brno, 1998.

²⁵ Din această colecție, am consultat volumele I (1996) și II (1998).

²⁶ *Von der Spätantike zum frühen Mittelalter. Aktuelle Probleme in historischer und archäologischer Sicht*, Sigmaringen, 1979.

²⁷ *De ostgotischen Grab- und Schatzfunde in Italien*, Spoleto, 1975; *Zur chronologischen, soziologischen und regionalen Gliederung des ostgermanischen Fundstoffs des 5. Jahrhunderts in Südosteuropa*, în *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im fünften und sechsten Jahrhundert*, Hrsg. von H. Wolfram und F. Daim, Wien, 1980; *Die Goten vom 1.-7. Jahrhundert n. Chr. Siedlungsgebiete und Wanderungsbewegungen aufgrund archäologischer Quellen*, în *Peregrinatio Gothica*, III, p. 9-39; *Archäologie und Geschichte der Goten vom 1.-7. Jahrhundert*, în *FMS*, 28, 1994, p. 51-171.

²⁸ *Die Goten und Skandinaveien*, Berlin, 1970.

Böhme²⁹ și Max Martin³⁰ din Germania, Michel Kazanski din Franța³¹, Kazimir Godłowski din Polonia³², Oleg V. Scharov³³ și Mark B. Schukin³⁴ din Rusia, Boris Magomedov din Ucraina³⁵ ș.a. Prin studiul materialelor arheologice s-au abordat și probleme de mai mare finețe, cum ar fi:

- ierarhia socială și politică (*chefferie; chiefdom*) a comunităților germanice timpurii din proximitatea *limes*-ului norico-panonic, a celor din aria *Sântana de Mureș-Černjahov* sau a altor uniuni barbare polietnice din veacurile IV-V, dovedită de existența unor așezări bogate, cu edificii de inspirație romană (de exemplu, cele din Austria de la Oberleisenberg, Niederleis și Stillfield, cele din Slovacia de la Cífer-Pác, Milanovce, Bratislava-Devín, Bratislava-Devínska Nová Ves, Zohor, Bratislava-Dúbravka, Stupava, cele din nord-vestul Pontului Euxin de la Sobari și Cimișeni)³⁶, de bogate morminte „princiare” (de exemplu, la Untersiebenbrunn (Austria), Mušov, Smolín, Blučina-Cezary și Podolí-Žuráň (Cehia), Stráže, Kostolná, Sládkovičovo, Abrahám, Levice, Bešeňov și Komárno (Slovacia), Jakuszowice (Polonia), Apahida I, II, III (România) ș.a.)³⁷ sau amenajate într-o tehnică deosebită și cu inventar bogat (precum cele din aria

²⁹ Germanische Grabfunde des 4. bis 5. Jahrhunderts zwischen unterer Elbe und Loire. Studien zur Chronologie und Bevölkerungsgeschichte, I-II, München, 1974.

³⁰ Das fränkische Gräberfeld von Basel-Bernerling, Basel-Mainz, 1976.

³¹ Les Goths (Ier-VIIIe siècles ap. J.-C.), Paris, 1991.

³² Germanische Wanderungen im 3. Jh. v.Chr. 6. Jh. n.Chr. und ihre Widerspiegelung in den historischen und archäologischen Quellen, în *Peregrinatio Gothica*, III, p. 53-75; Die Chronologie der germanischen Waffengräber in der jüngeren und späten Kaiserzeit, în *Beiträge zu römischer und barbarischer Bewaffnung in den ersten vier nachchristlichen Jahrhunderten. Marburger Kolloquium 1994*, Marburg-Lublin, 1994, p. 169-178; Die Synchronisierung der Chronologie des germanischen Fundstoffes zur Zeit der Markomannenkriege, în *Markomannenkriege...*, p. 115-128.

³³ O.V. Sharov, About the time of appearance of T-shape hinge fibulas in the Northern Black Sea region, în *SP*, 3, 1999, p. 189-206 (în rusă, cu rezumat englez); O.V. Sharov, I.A. Bažan, Chernyakhov Etudes, în *SP*, 4, 1999, p. 19-65 (în rusă, cu rezumat englez).

³⁴ M.B. Schkin, Chernyakhov Culture Phenomenon in the Epoch of Constantinus the Great – Constantius II (or what is Chernyakhov Culture?), în *SP*, 4, 1999, p. 66-101 (în rusă, cu rezumat englez).

³⁵ B.V. Magomedov, The Chernyakhov cemeteries Kurniki on South Boug, în *SP*, 4, 1999, p. 102-120 (în rusă, cu rezumat englez).

³⁶ J. Tejral, Die Verbündeten Roms nördlich des panonischen Limes und ihre Nobilität während der Spätantike, în *La noblesse romaine et les chefs barbares du IIIe au VIIe siècle*, texte réunis par F. Vallet et M. Kazanski, Condé-sur-Noireau, 1995, p. 141-142; K. Elschek, Römisch-Germanische Villae Rusticae im Limesvorfeld von Carnuntum? Ergebnisse systematischer Grabung und Prospektion, în *Roman Frontier Studies 1995...*, p. 225-232; I. Niculiță, A. Popa, Prezența romană în zona nord-vest pontică, Chișinău, 2000, p. 66-71.

³⁷ J. Tejral, *op.cit.*, p. 139-144; K. Elschek, *op.cit.*; K. Godłowski, Das «Fürstengrab» des 5. Jhs. Und der «Fürstensitz» in Jakuszowice in Südpolen, în *La noblesse romaine...*, p. 155-179; A. Kiss, Die «barbarischen» Könige des 4.-7. Jahrhunderts im Karpatenbecken, als Verbündeten des Römischen bzw. Byzantinischen Reiches, în *Ibidem*, p. 182-183; M. Kazanski, Les tombes des chefs alano-sarmates au IVe siècle dans les steppes pontiques, în *Ibidem*, p. 189-205.

Sântana de Mureș de la Dănceni, Bârlad-Valea Seacă, Mălăești etc.)³⁸ și de tezaure din obiecte de metal prețios, dintre care unele sunt în mod cert însemne de autoritate (precum la Pietroasele, Someșeni, Șimleul Silvaniei, Șeica Mică, Chiojd în România, Chirileni în Moldova etc.)³⁹ etc.;

- polietnicismul și elementele identității etnice pe baze arheologice, o contribuție esențială în acest sens având școala anglo-saxonă, care, sprijinindu-se pe principiile antropologiei culturale, a încercat să deslușească mecanismele care au stat la baza formării și funcționării ansamblurilor polietnice ale Europei barbare a veacurilor IV-V⁴⁰. Iată aspectele generale ale acestora, rezumate mai ales după o remarcabilă contribuție a Lindei Ellis privitoare chiar la spațiul extracarpatic⁴¹: diferite culturi pot coexista pașnic în aceeași regiune, menținându-și identitatea, dacă între ele nu intervine o competiție tensionată pentru resurse de subzistență, fiecare ocupând zone ecologice sau exploatând resurse diferite din același teritoriu; acest fapt determină, în plan economic, un anumit echilibru, care îngăduie dezvoltarea unor activități specifice pentru unele comunități și a schimburilor iar în plan cultural la un „pluralism stabilizat”, care permite culturilor aflate în contact păstrarea caracteristicilor identitare; schimbările survenite în plan cultural nu sunt doar rezultatul fenomenelor de aculturație sau de hegemonie culturală, ci trebuie explicate tocmai prin resorturile acestor întâlniri și ale unor „progressive adjustments”, aceasta întrucât „fiecare sistem cultural autonom se află într-un continuu proces de schimbare” iar schimbarea nu reprezintă trecerea de la un stadiu static la unul activ, ci de la o formă la alta de schimbare; unele comunități etnice fără rol istoric major pot coexista pașnic, într-un pluralism cultural, cu alte neamuri și

³⁸ B. Magomedov, **La stratification sociale de la population de la culture de Černahov, în La noblesse romaine...**, p. 133-137, care valorifică și descoperirile de la Dănceni (M169 și 224 cu cameră funerară de lemn), Budești (M243), Bârlad-Valea Seacă (M507 de mari dimensiuni – 5 m² și 3,3 m adâncime), Mălăești (M10 fără mobilier, dar cu urme ale unei camere de lemn) și Hansca-*Lutărie* (M14 de incineratie).

³⁹ A. Kiss, **op.cit.**, p. 181-188; M. Schmauder, **Imperial representation or barbaric imitation? The imperial brooches (Kaiserfibeln)**, în **Strategies of Distinction. The Construction of Ethnic Communities, 300-800**, edited by W. Pohl with H. Reimitz, Leiden-Boston-Köln, 1998, p. 281-296: valorifică și descoperirile de la Șimleul Silvaniei II (p. 284-288) și Pietroasa (p. 288-289); M. Hardt, **Royal treasures and representation in the early middle ages**, în **Ibidem**, p. 255-280; M. Kazanski, **Le royaume de Vinitharius: le récit de Jordanès et les données archéologiques**, în **Ibidem**, p. 221-240: identifică și unele „regate” de perioadă hunică de pe teritoriul României: unul în Transilvania, incluzând și Transcarpatica și partea estică a câmpiei ungare, ilustrat de bogatele descoperiri de la Șimleul Silvaniei – un grup sarmat cu puternică prezență germanică; unul în Muntenia, ilustrat prin tezaurele de la Pietroasele și Chiojd; altul în Moldova, corespunzător mormântului princiar de la Concești și unor tezaure monetare de aur de la Chirileni, Cremenciuk, Malcoci și Chișinău II; vezi și *infra*.

⁴⁰ M. Kazanski, **Les Goths et les Huns. A propos des relations entre les Barbares sédentaires et les Nomades**, în **Archéologie médiévale**, 22, 1992, p. 191-230.

⁴¹ L. Ellis, **Dacians, Sarmatians, and Goths on the Roman-Carpathian Frontier: Second-Fourth Centuries**, în **Shifting Frontiers in Late Antiquity**, edited by R.W. Mathisen and H.S. Shivan, *Variorum*, 1996, p. 105-125, în special p. 116-117.

pot supraviețui timp îndelungat în grupuri restrânse sub dominația politică a altor formațiuni etnice, fără ași pierde „sensul solidarității, coeziunii și identității”, dacă își conservă „semnele” identității și ale distincției de acestea – tradiții comunitare specifice (nuclee elitare închise, mariaje endogene, forme ceremoniale particulare – de exemplu, riturile și ritualurile funerare), obiecte cu valoare de simbol, tipuri de așezări și morminte, categorii ceramice, artefacte și „stiluri” specifice etc.⁴².

Realizări importante în domeniul despre care vorbim s-au obținut și în alte medii istoriografice⁴³.

Un program științific novator, inițiat în ultimul deceniu al secolului trecut de European Science Foundation, este *The Transformation of the Roman World*, care, așa cum o arată și denumirea, își propune să ofere – metodologic, informativ și interpretativ – o nouă perspectivă asupra trecerii de la Antichitate la Evul Mediu; cele 13 tomuri de studii consistente apărute până în 2003, semnate de învățați proveniți din diverse medii academice și univeristare europene sau transatlantice, o dovedesc pe deplin. Primul volum al acestei serii a fost dedicat – nu întâmplător, credem – fenomenului integrării barbarilor și se intitulează semnificativ **Kingdoms of the Empire. The Integration of Barbarians in Late Antiquity** (edited by Walter Pohl, Leiden-New York-Köln, 1997). El vine, într-un anumit fel, în prelungirea unor realizări similare anterioare, precum volumele **Anerkennung und Integration. Zu den wirtschaftlichen Grundlagen der Völkerwanderungszeit (400-600)** (Herausgegeben von Henrich Wolfram und Andreas Schwarz, Wien, 1988) și **Das**

⁴² Pentru acest aspect vezi în mod special W. Hensel, **Problèmes d'une qualification ethnique des sources archéologiques**, în *Szkice wczesnodziejowe*, Warszawa, 9, 1971, p. 1-61; P. Périn, **À propos de publications étrangères récentes concernant le peuplement en Gaule à l'époque mérovingienne: la «question franque»**, în *Francia*, 8 (1980), 1981, p. 537-552; G. Halsall, **The origins of the Reihengräberzivilisation: forty years on**, în *Fifth-century Gaul: a crisis of identity?*, edited by J. Drinkwater and H. Elton, Cambridge, 1992, p. 196-207; A. Demandt, **Die westgermanischen Stammesbünde**, în *Klio*, 75, 1993, p. 387-406; **Archaeological Approches to Cultural Identity**, edited by S. Shennan, London, 1994; P. Amory, **People and Identity in Ostrogothic Italy, 489-554**, New York, 1997; L. Ellis, **op.cit.**, p. 105-125; P.J. Heather, **Disappearing and reappearing tribes**, în *Strategies of Distinction...*, p. 95-111, de unde provin cuvintele dintre ghilimele: autorul analizează două cazuri tipice – cel al herulilor și al rugilor; G. Ripoll López, **Symbolic Life and Signs of Identity in Visigothic Times**, în *The Visigoths from the Migration Period to the Seventh Century. An Ethnographic Perspective*, edited by P. Heather, San Marino, 1999, p. 403-431; J. Kleemann, **Quelques réflexions sur l'interprétation ethnique des sépultures habillées considérées comme vandales**, în *AntTard*, 10 (2002), 2003, p. 123-129; P. von Rummel, **Habitatus Vandalarum? zur Frage nach einer gruppen-spezifischen Kleidung der Vandalen in Nordafrika**, în *AntTard*, 10 (2002), 2003, p. 131-141; vezi și *infra*.

⁴³ Vezi A.V. Gudkova, **The I-IV centuries A.D. in the Northwest Pontic region: the culture of sedentary population**, în *SP*, 4, 1999, p. 235-404; V.Yu. Yurochkin, **Crimea in the Epoch of the Great Migrations: Problems of Ethnos and Culture**, în *Ethnic Contacts and Cultural Exchanges North and West of the Black Sea from the Greek Colonization to the Ottoman Conquest*, Iași, 2005, edited by V. Cojocaru, Iași, 2005, p. 385-415 (în rusă, cu rezumat englez).

Reich und die Barbaren (Herausgegeben von Evangelos K. Chrysos und Andreas Swarcz, Wien-Köln, 1989), care au redeschis dosarul relațiilor romano-germanice, schimbând optica despre ceea ce André Piganol numea cândva „asasinarea” Imperiului roman de către invadatorii germanici. În acest sens, paralel cu analiza diferitelor paradigme propuse de la Edward Gibbon și până la nivelul anilor 90 pentru căderea Imperiului roman și pentru integrarea barbarilor⁴⁴, cei convocați să subscrie la realizarea volumelor respective, ca și alte contribuții – individuale sau colective – cu tematică apropiată⁴⁵, au propus puncte de vedere noi privitoare la raporturile juridice dintre Imperiu și germanici (*deditio, deditio in fidem, ius inter gentes, de iure bellis ac pacis*)⁴⁶, la „conceptele legale”, aspectele politice, sociale și financiare ale acomodării barbarilor pe solul imperial” (*foedera pacis, amicitia, societas, hospites etc.*)⁴⁷, la

⁴⁴ Vezi W. Pohl, **Introduction: The Empire and the integration of barbarians**, în **Kingdoms of the Empire...**, p. 1-11; E. Chrysos, **Conclusion: de foederatis iterum**, în **Ibidem**, p. 185-206.

⁴⁵ Menționăm aici lucrările lui Herwig Wolfram (H. Wolfram, **Histoire des Goths**, traduit de l'anglais par F. Straschitz et J. Mély, préface de P. Riché, Paris, 1990; **Das Reich und die Germanen. Zwischen Antiken und Mittelalter**⁴, Berlin, 1999) și Adolf Lippold (**Konstantin und die Barbaren (Konfrontation? Integration? Koexistenz?)**, în *SIFC*, 3, 1992, 10, p. 371-391).

⁴⁶ Pot fi menționate aici contribuțiile lui Evangelos K. Chrysos (**Gothia Romana: zur Rechtsgrundlage des Föderatenstandes der Westgoten im vierten Jahrhundert**, în *Dacoromania*, 1, 1973, p. 52-64, în care este analizat conținutul *foedus*-ului dintre Constantinus I și goți din 332; **Von der Räumung der Dacia Traiana zur Entstehung der Gothia**, în *BJ*, 192, 1992, p. 175-191, unde explică părăsirea Daciei de către Aurelianus prin aplicarea principului juridic numit *derelictio*; **Räumung und Aufgabe von Reichsterritorien. Der Vertrag von 363**, în *BJ*, 193, 1993, p. 165-202), Gerhard Wirth (**Rome and its Germanic partners in the fourth century**, în **Kingdoms of the Empire...**, p. 13-55), Everett L. Wheeler (**Constantine's Gothic Treaty of 332: A Reconsideration of Eusebius VC 4.5-6**, în **The Roman Frontier at the Lower Danube 4th-6th centuries. The second International Symposium (Murighil/Halmyris, 18-24 August 1997)**, Bucharest, 1998, p. 81-94), Bruno Paradisi, Wolfgang Preiser, Karl-Heinz Ziegler ș.a. (vezi E. Chrysos, **op.cit.**, în **Kingdoms of the Empire...**, p. 189-190, cu trimiteri).

⁴⁷ Se remarcă studiile lui Evangelos K. Chrysos (**Legal Concepts and Patterns for the Barbarians' Settlements on Roman Soil**, în **Das Reich und die Barbaren**, p. 13-23), Peater J. Heather (**Goths and Romans 332-489**, Oxford, 1991; **Foedera and foederati of the fourth century**, în **Kingdoms of the Empire...**, p. 57-74), Wolfgang Liebeschuetz (**Cities, taxes and the accommodation of the barbarians: the theories of Durliat and Goffart**, în **Kingdoms of the Empire...**, p. 135-151), Ian N. Wood (**The Barbarian Invasions and First Settlements**, în **The Cambridge Ancient History, XIII, The Late Empire**, by A. Cameron and P. Garnsey, Cambridge, 1998, p. 516-537), Walter Goffart (**Barbarians and Romans (A.D. 418-584). The Techniques of Accommodation**, Princeton, 1980; **The barbarians in Late Antiquity and how they were accommodated in the West**, în **Debating the Middle Ages. Issues and readings**, edited by L.K. Little and B.H. Rosenwein, Oxford, 1998, p. 25-44), Hagith S. Sivan (**Why Not Marry a Barbarian? Marital Frontiers in Late Antiquity (The Example of CTh 3.14.1)**, în **Shifting Frontiers in Late Antiquity**, p. 136-145; **The appropriation of Roman law in barbarian hand: „Roman-barbarian” marriage in Visigothic Gaul and Spain**, în **Strategies of Distinction...**, p. 189-203), Jean Durliat (**Cité, impôt et intégration des barbares**, în **Kingdoms of the Empire...**, p. 153-179), Patrick Geary (**Before France and Germany. The Creation and Transformation of the Merovingian World**, New York and Oxford, 1988), Rommel Krieger (**Untersuchungen und**

principiile ideologice și instituționale ale statutului diferitelor regalități germanice față de împăratul roman (titlurile de *magister*, și *patricius*, *foedus*, *adoptio in arma*, „die Familie der Könige”) și *insignia (symbola)* acordate prinților barbari⁴⁸, la tipologia formelor de angajament militar practicate de autoritățile romane față de barbari (*laeti* – coloni militari în orașe; *foederati* – străini acționând în trupele imperiale plătite; *gentiles* – țărani barbari; *bucellarii* – soldați privați ai unui magnat militar sau civil) și la rațiunile care au determinat pe acestea să recruteze barbari⁴⁹, la pârgurile osmozei aristocrației romane tardive și a celei germanice⁵⁰ etc.

Toate aceste proiecte și realizări, alături de care ar putea fi menționate altele, printre care cel privind etnogeneza germanicilor și a popoarelor neogermanice și neolatine⁵¹, demonstrează deosebita mobilitate a istoriografiei occidentale și interesul aparte pe care-l ocupă în acest context problematica raporturilor dintre Imperiul roman și translimitaneii de neam germanic.

Hypothesen zur Ansiedlung der Westgoten, Burgunder und Ostgoten, Bern, 1992) ș.a. (cf. E. Chrysos, *op.cit.*, în *Kingdoms of the Empire...*, p. 188).

⁴⁸ Amintim contribuțiile lui Herwig Wolfram (*Intitulatio. Lateinische Königs- und Fürstentitel bis zum Ende des 8. Jahrhunderts*, Wien, I (1967), II (1973)), Dietrich Claude (*Zur Begründung familiärer Beziehungen zwischen dem Kaiser und barbarischen Herrschern*, în *Das Reich und die Barbaren*, p. 25-56), Stefan Krauschick (*Die Familie der Könige in Spätantike und Frühmittelalter*, în *Das Reich und die Barbaren*, p. 109-142), Michael McCormick (*Clovis at Tours, Byzantine Public Ritual and the Origins of Medieval Ruler Symbolism*, în *Das Reich und die Barbaren*, p. 155-180), Michael Schmauder (*op.cit.*), Coriolan Horațiu Opreanu (C.H. Opreanu, *Childeric și Omahar. Doi regi barbari federați ai Imperiului roman târziu, în Relații interetnice în Transilvania (secolele VI-XIII)*, coordonatori: Z.K. Pinter, I.M. Țiplic, M.E. Țiplic, București, 2005, p. 9-17).

⁴⁹ Vezi O. Schmitt (*Die Bucellarii. Eine Studie zum militärischen Gefolgschaftswesen in der Spätantike*, în *Tyche*, 9, 1994, p. 147-174), T.S. Burns (*Barbarians within the Gates of Rome: A Study of Roman Military Policy and the Barbarians, ca. 375-425 A.D.*, Bloomington-Indianapolis, 1994), J. Szidat, *Laetensiedlungen in Gallien im 4. und 5. Jahrhundert*, în *La politique éditariale dans les provinces de l'Empire romain lième-IVème siècles après J.-C. Actes du IIe colloque roumano-suisse Berne, 12-19 septembre 1993*, édités par R. Frei-Stolba et H.E. Herzig, Berne-Berlin-Frankfurt a.M.-New York-Paris-Wien, 1995, p. 283-293), P.J. Heather (*op.cit.*, p. 57-66), G. Wirth (*op.cit.*, p. 15-39), David F. Graf (*Foederati on the Northern and Eastern Frontiers: A Comparative Analysis*, în *The Roman Frontier...*, p. 17-21), J.H.W.G. Liebeschuetz (*Generals, Federates and Bucellarii in Roman Armies around AD 400*, în *The Defence of the Roman and Byzantine East*, edited by P. Freeman and D. Kennedy, Oxford, 1986, p. 483-474; *Barbarians and Bishops. Army, Church, and State in the Age of Arcadius and Chrysostom*, Oxford, 2001).

⁵⁰ Menționăm studiile lui S. Teillet (*Des Goths à la nation gothique. Les origines de l'idée de nation en Occident du Ve au VIIe siècle*, Paris, 1984), R. Günther și A.R. Korsunskij (*Germanen erobern Rom. Der Untergang der Weströmischen Reiches und die Entstehung germanischer Königreiche bis zur Mitte des 6. Jahrhunderts*, Berlin, 1988), Alexander Demant (*The Osmosis of Late Roman and Germanic Aristocracies*, în *Das Reich und die Barbaren*, p. 75-86), Frank M. Clover (*The Symbiosis of Romans and Vandals in Africa*, în *Das Reich und die Barbaren*, p. 57-73), Ralph W. Mathisen (*Roman Aristocrats in Barbarian Gaul. Strategies for Survival in an Age of Transition*, Austin, 1993).

⁵¹ Vezi, în acest sens, N. Zugravu, *op.cit.*, p. 28-32.